

Opóźniony rozwój mowy czy norma?

Proces kształtowania się mowy dziecka zazwyczaj przebiega według usystematyzowanych schematów i tak naprawdę rozpoczyna się już w okresie prenatalnym, kiedy to kształtują się narządy mowy i zmysłów, a także dojrzewa układ nerwowy. Biorąc pod uwagę fakt, że na rozwój procesu mowy wpływa również wiele czynników genetycznych, prawidłowy rozwoju narządów zmysłów (szczególnie słuchu i wzroku), prawidłowy rozwój psychoruchowy i poznawczy oraz w ogromnym stopniu czynniki środowiskowe (prawidłowa opieka i pielęgnacja dziecka w okresie noworodkowo-niemowlęcym, prawidłowe wzorce środowiska w procesie mowy i komunikacji), rodzice nie zawsze mają pewność, czy ich dziecko nabywa umiejętności językowe i komunikacyjne w wystarczającym stopniu.

Dzieci późno mówiące to grupa dzieci, u których obserwujemy na wczesnym etapie rozwoju opóźnienie nabywania mowy czynnej, ale jednocześnie dobre rozumienie, prawidłowy poziom rozwoju poznawczego, brak diagnozy genetycznej czy neurologicznej (Rescorla L., 1989; Leonard L., 2014). Co ciekawe, w wieku 18–35 miesięcy dotyczy to około 15% dzieci. Za jedno z kryteriów przyjmuje się, że słownik takiego dziecka w 24 miesiącu obejmuje około 50 słów.

Dodatkowymi kryteriami są: brak łączenia słów w wypowiedź w wieku 24 miesięcy i oczywiście niepokój rodziców dotyczący rozwoju mowy swojego dziecka (Capone Singleton, 2017). W logopedii tradycyjnej wskazuje się, że do pół roku opóźnienie w rozwoju mowy czynnej jest dopuszczalne. W praktyce zawodowej stosuję zasadę, aby interweniować i sugerować wizytę kontrolną u logopedy w sytuacji, gdy dziecko używa jedynie pojedynczych słów lub nie mówi słowami w wieku 18 miesięcy. Diagnostycznymi są słowa mama czy tata, które w tym wieku powinny już być używane przez dziecko. Wtedy wdrożenie kilku podstawowych zasad, mających na celu rozwijanie mowy dziecka, przyniesie szybko oczekiwany rezultat, a do 2 urodzin opóźnienie w rozwoju mowy ma szansę zniknąć.

Do najczęstszych przyczyn opóźnionego rozwoju mowy należą:

- problemy ze słuchem (również wysiękowe zapalenia ucha)
- wpływ multimediiów
- opóźnienie rozwoju psychoruchowego
- niepełnosprawność intelektualna
- zaburzenia ze spektrum autyzmu
- zaburzenia mowy o bardziej złożonym charakterze.

Powodów, przez które mowa dziecka rozwija się nieharmonijnie, może być więcej i często wymagają wnikliwego wywiadu, obserwacji i diagnozy. Dlatego warto to sprawdzić, obiektywnie ocenić a w razie wątpliwości skonsultować się z logopedą.

KARTA UMIEJĘTNOŚCI KOMUNIKACYJNYCH DZIECKA

Opracowanie: Marcelina Przeździek

Dane zawarte w poszczególnych tabelach należy traktować orientacyjnie. Każdą wątpliwość czy obserwowaną nieprawidłowość zaleca się skonsultować z neurologopedą.

Wiek	Umiejętność komunikacyjna/zachowanie komunikacyjne/etap rozwoju mowy
1 mies.	Noworodek płaczem sygnalizuje dyskomfort, głód, ból. Produkuje dźwięki przypominające a, e, ehe. Reaguje na dźwięki otoczenia zatrzymaniem, zastygnięciem, zmrużeniem oczu, ruchem całego ciała albo zmianą rytmu ssania w trakcie karmienia.
2–4 mies.	Pojawia się głuzenie .
2–3 mies.	Zatrzymuje wzrok na twarzy osoby dorosłej, śledzi ją.
3 mies.	Wysłuchuje się w wypowiedzi dorosłych. Pojawia się uśmiech społeczny.
	Pomiędzy 4. a 6. miesiącem niemowlę nadal aktywnie głuży. Utrzymuje kontakt wzrokowy z dorosłym, patrzy na twarz osoby dorosłej.
4 mies.	Dziecko reaguje na mimikę twarzy osoby dorosłej, reaguje ożywieniem na to, że osoba dorosła mówi do niego. Zatrzymuje ruch ciała w reakcji na głośny dźwięk.
4–5 mies.	Niemowlę szuka źródła dźwięku przez odwrócenie głowy, ale to nie znaczy, że już je zawsze odnajduje. Skupia uwagę na potrząsanej grzechotce, bacznie ją obserwuje.
5–6 mies.	Dziecko zaczyna reagować wyraźnym ożywieniem na widok mamy/taty. Zaczyna różnicować w ten sposób osoby bliskie i znane, od tych mniej znanych i obcych.

6–9 mies.	Pojawia się gaworzenie . Pojawiają się rytmiczne łańcuchy sylabowe takie jak: dadada, bababa, mamama, nanana, tatata i inne. Co ważne, zaczyna się kształtować dialog wokaliczny z dorosłym – niemowlę skupia wzrok na twarzy dorosłego, próbuje odpowiedzieć na mowę osoby dorosłej, wokalizuje naprzemiennie z dorosłym. Początkowo może to być tylko ruch warg czy języka w odpowiedzi na mowę dorosłego, ale kolejno są to piękne i intensywne wokalizowania.
	W okresie od 8. do 12. miesiąca niemowlę nadal aktywnie gaworzy. Płynnie przechodzi z jednego do drugiego łańcucha sylabowego.
8 mies.	Zaczynają się pojawiać wyraźne dźwięki żądania. Przywoływanie osoby dorosłej, gdy ta zniknie z pola widzenia dziecka. Niemowlę inicjuje dialog z dorosłym, by zwrócić jego uwagę na siebie.
9–14 mies.	Okres pojawiania się gestu wskazującego .

Wiek	Umiejętność komunikacyjna/zachowanie komunikacyjne/etap rozwoju mowy
9–10 mies.	Niemowlę na komunikat „nie” lub „nie wolno” może zareagować chwilowym zatrzymaniem aktywności, ale z pewnością po chwili będzie chciało ją kontynuować. Dodatkowo, w tym okresie mamy do czynienia z tzw. rewolucją 9. miesiąca .
10–11 mies.	Dziecko zaczyna reagować na swoje imię i zawołane najczęściej się odwraca. Zaczyna naśladować gesty np. papa, nie ma, jaki jestem duży (podnosząc ręce do góry). Porusza się w rytm muzyki, próbując tańczyć.
10–12 mies.	Kręceniem głowy zaczyna komunikować sprzeciw, odmowę.
11–12 mies.	W komunikacji dominują gesty nad słowami i w tym okresie więcej dziecko rozumie, niż jeszcze mówi.
11–12 mies.	To czas pojawiania się pierwszych słów i wyrazów dźwiękonaśladowczych.

	Czas pomiędzy 12. a 24. miesiącem jest czasem intensywnego rozwoju mowy i umiejętności komunikacyjnych. Dziecko wymawia dłuższe łańcuchy sylab, wokalizuje, kiedy się bawi. Kojarzy osoby z najbliższego otoczenia. Zapytane szuka znajomej osoby lub przedmiotu. Uczestniczy z dorosłym w zabawach typu „a ku ku” i adekwatnie do sytuacji używa gestów. Rozumie coraz więcej.
Po 12 mies.	Pojawia się więcej słów i wyrażen dźwiękonaśladowczych (np. odgłosy zwierząt, pojazdów). Używa słów [mama], [tata].
13–15 mies.	W tym wieku dziecko potrafi pokazać przedmiot, o jaki nam chodzi, a nawet pewne jego szczegóły (np. oko, ucho lalki). Ma ulubione zabawki, zaczyna chętniej słuchać czytanych książeczek.
Po 15. mies.	Dziecko potrafi poprosić o to, czego chce (nie tylko rzeczy do jedzenia), wydając jakiś dźwięk i niekiedy pokazując palcem; dopomina się o swoje.
18 mies. i dalej	Pojawia się coraz więcej nowych słów i wyrażen oraz gestów. Komunikacja jest celowa. To czas, w którym warto zwrócić uwagę na liczbę używanych przez dziecko słów. W tym okresie doskonalą się również rozumienie. Dziecko rozumie dłuższe polecenia i wykonuje je często samodzielnie.

BILANS MOWY DZIECKA ROCZNEGO

Opracowanie: Marcelina Przeździek

Poniżej wymienione zostały najważniejsze umiejętności w zakresie mowy i komunikacji dziecka rocznego. Jeśli zaznaczysz 2–3 odpowiedzi NIE, zalecam konsultację z neurologopedą.

	TAK	NIE
Dziecko reaguje na swoje imię – odwróceniem głowy, zatrzymaniem, uśmiechem.	☐	☐
W trakcie zabawy patrzy na osobę z którą się bawi, utrzymuje z nią kontakt wzrokowy, podaje zabawkę, uśmiecha się, obserwuje, co osoba dorosła robi. Widać, że wspólna zabawa je interesuje.	☐	☐
Rozumie proste polecenia poparte gestem: gdzie mama, gdzie tata, daj piłkę, nie ma picia.	☐	☐
Poszukuje schowanej pod pudełkiem zabawki.	☐	☐
Potrafi pokazać kilka części ciała na sobie czy dorosłym.	☐	☐

Poproszone podaje zabawkę, która znajduje się w zasięgu jego wzroku. Jeśli nie podaje, to widać, że rozumie to polecenie i po prostu bawi się z nami i zaczepia, przekornie nie chcąc jej dać.	☐	☐
Podje muje wspólną zabawę interakcyjną taką jak „a ku ku” albo inną.	☐	☐
Śledzi wzrokiem to, co pokazuje dorosły. Pojawia się trójkąt komunikacyjny. Kiedy próbujemy zwrócić uwagę dziecka na coś, ono podąża za naszym gestem wskazywania czy też poszukuje tego, o czym mówimy.	☐	☐
Próbuje naśladować dorosłego w zabawie, np. kiedy pokazujemy, że rzucamy piłkę czy wkładamy sobie miskę na głowę.	☐	☐
Poszukuje źródła dźwięku i jest zainteresowane, skąd ten ciekawy dźwięk pochodzi.	☐	☐
Próbuje przyciągnąć uwagę dorosłego za pomocą wokalizowania, woła dorosłego, poszukuje u niego pomocy.	☐	☐
Gaworzy intensywnie i melodyjnie, mówi po swojemu, np. kiedy leży wieczorem w łóżeczku czy też bawi się na macie samodzielnie.	☐	☐
Używa co najmniej jednego lub kilku prostych gestów do komunikacji, np. papa, nie ma, daj, mniam mniam, kręci główką na nie.	☐	☐
Obecne jest słowo mama czy tata albo choćby dziecko w potrzebie poszukuje mamy czy taty i próbuje wokalizować mamamama, tatatatata.	☐	☐

Niektóre z opisanych powyżej umiejętności posiadają już dzieci młodsze niż roczne. Roczne dziecko powinno prezentować umiejętności opisane powyżej. Każde dziecko rozwija się indywidualnie i nie zawsze prezentuje wszystkie umiejętności zgodnie z tabelkami i normami. Przykładem może być ważna umiejętność komunikacyjna – gest wskazywania palcem. Zgodnie z danymi naukowymi może ona pojawić się pomiędzy 9 a 14 miesiącem, najczęściej pojawia się około 11 miesiąca. Normy najczęściej nie pokazują konkretnego wieku, w którym dana umiejętność u dziecka powinna się ujawnić. Warto pamiętać, że norma ma swoją dolną i górną granicę.

Do niepokojących objawów, które warto skonsultować z neurologopedą, należą m.in.:

- często otwarte usta z językiem znajdującym się przy dolnej wardze albo poza jamą ustną,
- oddychanie ustami w trakcie zabawy i aktywności,
- nadmierne ślinienie się,
- sen z otwartymi ustami,
- trudności z rozszerzaniem diety i niechęć do zjadania pokarmów stałych i twardszych.

BILANS MOWY DZIECKA DWULETNIEGO

Opracowanie: Marcelina Przeździeń

Konsultacja merytoryczna: mgr Marta Pawluk, mgr Agnieszka Polak

Poniżej wymienione zostały najważniejsze umiejętności w zakresie mowy i komunikacji dziecka dwuletniego. Jeśli zaznaczysz 2–3 odpowiedzi NIE, zalecam konsultację z neurologopedą.

	TAK	NIE
Dziecko reaguje na swoje imię i na zawołanie odwraca się.	☐	☐
Ze zrozumieniem i adekwatnie do sytuacji używa słów mama, tata, baba, dziadzia – w odniesieniu do konkretnej osoby.	☐	☐
Używa do komunikacji prostych słów, nazywa przedmioty, komentuje to, co się dzieje wokół w uproszczony sposób (jest ich co najmniej kilkanaście).	☐	☐
Używa do komunikacji onomatopei <i>brum brum; i o i o; puk puk i inne</i> , a jest ich co najmniej kilkanaście.	☐	☐
Buduje coraz częściej połączenia dwuwyrazowe – <i>mama oć, tata nie</i> .	☐	☐
Próbuje powtarzać po dorosłym nowe słowa w zabawie czy w trakcie codziennych aktywności.	☐	☐
Potrafi pokazać przedmiot, o jaki nam chodzi, a nawet pewne jego szczegóły (np. oko, ucho lalki).	☐	☐
Potrafi poprosić o to, czego chce.	☐	☐
Nawiązuje kontakt wzrokowy z osobą, z którą się bawi, z którą rozmawia, z którą jest w interakcji.	☐	☐
Proszone o przyniesienie jakiejś rzeczy potrafi to zrobić bądź wskazuje daną rzecz, że znajduje się <i>o tam, o tu, o tutaj, to</i> .	☐	☐
Rozumie i podąża za instrukcją wypowiedzaną przez osobę dorosłą, bez wspomagania komunikatu gestem (np. ubierz buty, zdejmij czapkę, weź książeczkę).	☐	☐
Na komunikat „nie” lub „nie wolno” zareaguje chwilowym zatrzymaniem aktywności, ale z pewnością po chwili będzie chciało ją kontynuować.	☐	☐
Obserwuje otoczenie, a to co zaobserwuje, zaczyna odtwarzać w swojej własnej aktywności, pomaga przy pracach domowych, np. bawi się w „udawanie”, naśladuje czynności z życia codziennego – wycieranie kurzów, używanie odkurzacza, używanie telefonu komórkowego itp., używa patelni lub garnka do gotowania „na niby”.	☐	☐
Dziecko zwraca uwagę na to, czy dorosła osoba patrzy na nie, zdarza się, że się popisuje, np. tańczy, głośno śpiewa, biega wokół kanapy.	☐	☐
Coraz częściej zadaje pytanie <i>co to?</i> – chcąc, by to nazwać lub wskazuje palcem, czekając aż dorosły nazwie rzecz czy obrazek.	☐	☐
Mowa jest zrozumiałą dla większości osób, nie tylko dla najbliższych.	☐	☐
Pojawiają się procesy gramatyzacji wypowiedzi: <i>bulki daj, mama nie masz, Tata ładny, mama ładna</i> .	☐	☐

Ma w inwentarzu głosek samogłoski [a o i e u y] i spółgłoski [p, b, m, t, d, n, v, f] (jeśli brakuje którejs z głosek, warto to również skonsultować z neurologopedą).	☐	☐
--	--------------------------	--------------------------

Jeśli dziecko w mowie (po zliczeniu i obserwacji przez rodziców) używa mniej niż 50 słów, należy ZAWSZE tę sytuację skonsultować z logopedą.

Dodatkowe, niepokojące objawy, które należy skonsultować z neurologopedą:

- ślini się
- bawi się z otwartą buzią, oddycha ustami
- śpi z otwartą buzią
- czasem w nocy chrapie
- nie gryzie, nie żuje twardych pokarmów
- nadal najchętniej je papki i miękkie pokarmy
- nie pije z otwartego kubka
- ma tendencję do mówienia z językiem między zębami

W 2 roku życia następuje intensywny rozwój słownictwa, w każdym tygodniu pojawiają się nowe słowa. Wg różnych badań słownik dziecka dwuletniego waha się od 270 słów [Kurcz, 2000], 300–400 słów [Jurkowski, 1986], 272 słowa [Przetacznikowa, 1967]. Przyjmuje się, że słownik dziecka w 18 miesiącu, czyli we wcześniejszym okresie, powinien liczyć przeciętnie 50 słów [Kurcz, 2000]. Dlatego w opracowaniu autorka sugeruje, że liczba 50 używanych słów to zdecydowanie za mało jak na dwulatka

BILANS MOWY DZIECKA TRZYLETNIEGO

Opracowanie: Marcelina Przeździek

Konsultacja merytoryczna: mgr Marta Pawluk, mgr Agnieszka Polak

Poniżej wymienione zostały najważniejsze umiejętności w zakresie mowy i komunikacji dziecka trzyletniego. Karta może być przydatna dla rodziców, ale najbardziej mogą z niej skorzystać nauczyciele przedszkolni, pedagodzy czy psycholodzy. Dane w niej zawarte posłużyć mogą specjalistom do wykonania przesiewowego badania logopedycznego.

	TAK	NIE
Mowa dziecka jest zrozumiała przez wszystkie osoby z otoczenia, nie tylko przez rodziców i najbliższych.	☐	☐
Dziecko buduje zdania proste z użyciem rzeczowników i czasowników, np. <i>Mama daj pić.</i>	☐	☐
Dziecko rozumie i wykonuje wszystkie polecenia, nawet te złożone, np. <i>Schowaj klocki do pudełka i przynieś książeczkę, którą chcesz przeczytać.</i>	☐	☐
Dziecko rozumie mowę odnoszącą się do znanej sobie przeszłości, czyli takiej, której doświadczenie pamięta i rozumie.	☐	☐
W artykulacji dziecka obecne są wszystkie samogłoski.	☐	☐

W mowie dziecka obecne są głoski dwuwargowe: p, b, m.	☐	☐
W mowie dziecka obecne są głoski wargowo-zębowe: f, w.	☐	☐
W mowie dziecka obecne są głoski przedniojęzykowo-zębowe: t, d, n.	☐	☐
W mowie dziecka obecne są głoski środkowojęzykowe: ś, ź, ć, dź.	☐	☐
W mowie dziecka obecne są głoski tylnojęzykowe: k, g, ch.	☐	☐
Dziecko zapytane potrafi odpowiedzieć na pytanie do czego coś służy, po co jest dana rzecz, np. <i>Do czego służy nóż? Do czego służą kredki?</i>	☐	☐
Dziecko używa swobodnie i w sposób względnie poprawny odmiany przez przypadki, choć mogą się jeszcze zdarzać błędy w tym zakresie, najczęściej w przypadku: celownik-dopełniacz np. <i>nie ma pana; daj klucz; Urszulki nie ma; dużo samolotów</i> i inne.	☐	☐
Dziecko używa w mowie przyimków: (...) <i>do domu, z mamusią, na stoliku</i> i inne.	☐	☐

W przypadku zaznaczenia jakiegokolwiek odpowiedzi NIE, należy skonsultować się z logopedą

Dodatkowe, niepokojące objawy, które należy skonsultować z neurologopedą:

- ślinienie się
- zabawa z otwartą buzią
- epizody chrapania w nocy
- brak lub ewentualne trudności w gryzieniu i żuciu twardych pokarmów
- preferowanie jedzenia w formie papki i miękkich typów pokarmów
- wybiórcza dieta i ograniczony repertuar żywieniowy
- tendencja do mówienia z językiem wysuniętym między zęby, przy wyżej wymienionych (w tabelce) głoskach realizowanych zębowo (tzn sepleni międzyzębowo)
- zacinalanie się, powtarzanie pierwszego słowa/sylaby/głoski, w przypadku gdy chce coś powiedzieć. Sprawia to wrażenie, że „brakuje dziecku słowa”.

Jolanta Mróz
logopeda

Źródło:

<https://strefalogpedy.pl/blog/rozwoj-mowy-dziecka--1541.html>